

Joanna Talewicz-Kwiatkowska

WPŁYW AKTYWNOŚCI FINANSOWEJ
UNII EUROPEJSKIEJ

na położenie społeczne Romów w Polsce



Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

**WPŁYW AKTYWNOŚCI FINANSOWEJ
UNII EUROPEJSKIEJ**

na położenie społeczne Romów w Polsce



Joanna Talewicz-Kwiatkowska

**WPŁYW AKTYWNOŚCI FINANSOWEJ
UNII EUROPEJSKIEJ**

na położenie społeczne Romów w Polsce



Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Seria: *Varia Culturalia*

Komitet redakcyjny

dr Monika Banaś

prof. dr hab. Ryszard Kantor

prof. dr hab. Tadeusz Paleczny

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych oraz Instytutu Studiów Regionalnych

Projekt okładki

Agnieszka Winciorek

Recenzent

prof. dr hab. Tadeusz Paleczny

© Copyright by Joanna Talewicz-Kwiatkowska & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2013

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3437-8



www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 0506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Wyjaśnienie najważniejszych pojęć	11
Mniejszość	11
Grupa etniczna	12
Zmiana kulturowa w procesie asymilacji	14
Asymilacja	16
Marginalizacja, wykluczenie społeczne	18
Rozdział II. Metodologia i technika badań empirycznych	23
Rozdział III. Historia Romów w Europie ze szczególnym uwzględnieniem Polski	25
Pochodzenie Romów	25
Dowody językowe	25
Geneza Romów	26
Cyganie w Europie	28
Migracje i czas prześladowań	28
Cyganie w Polsce	32
Zagłada	35
Cyganie w Europie Zachodniej i krajach bloku komunistycznego, ze szczególnym uwzględnieniem Polski	42
Rozdział IV. Romowie w Polsce w latach 1989–2004. Polityka państwa i status społeczno-ekonomiczny	55
Polityka wobec mniejszości w Polsce po 1989 roku	55
Zmiany w polityce państwa wobec mniejszości – instytucjonalne zmiany w rządzie	55
Instytucje rządowe zajmujące się problematyką mniejszości	60
Regulacje dotyczące mniejszości w ujęciu konstytucyjnym	62
Ochrona mniejszości narodowych i etnicznych w umowach bilateralnych i międzynarodowych wiążących Polskę	63
Możliwości organizowania się i działalności politycznej środowisk mniejszościowych	67
Szkolnictwo mniejszościowe	68
Romowie w wolnej Polsce	69
Sytuacja społeczno-ekonomiczna	69
Podziały wewnętrzne i liczebność	74
Zróżnicowanie kulturowe Romów Polsce	77

Działania państwa polskiego wobec Romów po roku 1989 – <i>Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim</i>	86
Okoliczności powstania programu	86
Powstanie programu	88
Edukacja.....	89
Przeciwdziałanie bezrobociu	90
Zdrowie.....	90
Sytuacja bytowa.....	91
Bezpieczeństwo	92
Kultura	93
Wiedza na temat społeczności romskiej	93
Podsumowanie realizacji <i>Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim</i>	94
Fundusze przedakcesyjne a Romowie.....	96
Rozdział V. Romowie w Unii Europejskiej	99
Status i liczebność	99
Podziały wewnętrzne	101
Zróżnicowanie w sferze języka i religii	102
Sytuacja społeczno-ekonomiczna	103
Ochrona praw mniejszości w ustawodawstwie Unii Europejskiej	108
Działania Unii Europejskiej bezpośrednio odnoszące się do Romów	111
Rezolucje Parlamentu Europejskiego	112
Europejskie spotkania (szczyty) w sprawie Romów	115
Platforma Europejska na rzecz integracji Romów	117
EURoma – Europejska sieć na rzecz włączenia społecznego Romów	119
Programy Unii Europejskiej	119
Rozdział VI. Romowie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej	121
Ochrona prawna – <i>Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym</i>	121
Komisja Wspólna Rządu Mniejszości Narodowych i Etnicznych	125
Zespół do spraw Romskich	126
<i>Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce</i>	128
Założenia i cele <i>Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce</i>	128
Rezultaty realizacji <i>Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce</i> w świetle dostępnych dokumentów	130
Możliwość korzystania z funduszy Unii Europejskiej.....	133
Rozdział VII. Wykorzystanie funduszy unijnych na rzecz Romów w Polsce..	135
Programy realizowane w latach 2004–2006	135
Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL.....	135
Zasady Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL	136

Udział Romów w realizowanych projektach	138
Rezultaty omawianych projektów w świetle dostępnych dokumentów	141
Opinie o programie Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL po jego zakończeniu	143
Programy wspólnotowe	144
Programy realizowane w latach 2007–2010	145
<i>Program Operacyjny Kapitał Ludzki</i>	145
Projekty na rzecz społeczności romskiej (tak zwany komponent romski)	146
Programy realizowane w latach 2008–2010.....	149
Programy wspólnotowe	160
Projekty związane ze społecznością romską	161
Rozdział VIII. Wpływ programów unijnych na położenie społeczne Romów w Polsce na przykładzie województwa małopolskiego	163
Aktualna sytuacja Romów w Polsce w świetle danych pochodzących z badań empirycznych	163
Edukacja	171
Przedstawiciele instytucji centralnych	171
Przedstawiciele organizacji/instytucji romskich i nieromskich	176
Przedstawiciele społeczności romskiej	179
Rynek pracy.....	186
Przedstawiciele instytucji centralnych.....	186
Przedstawiciele organizacji/instytucji romskich i nieromskich	189
Przedstawiciele społeczności romskiej	193
Sytuacja socjalna.....	196
Przedstawiciele instytucji centralnych	196
Przedstawiciele organizacji/instytucji romskich i nieromskich.....	197
Przedstawiciele społeczności romskiej	199
Kultura	201
Przedstawiciele instytucji centralnych.....	201
Przedstawiciele organizacji/instytucji romskich i nieromskich.....	207
Przedstawiciele społeczności romskiej	214
Podsumowanie i wnioski	219
Propozycje na przyszłość	225
Zakończenie	229
Bibliografia	233
Spis tabel	257

WSTĘP

Podczas pierwszego szczytu Unii Europejskiej w sprawie Romów¹, który odbył się we wrześniu 2008 roku, komisarz Unii Europejskiej Vladimír Špidla powiedział, że „Romowie stanowią największą mniejszość etniczną w Unii Europejskiej, lecz zbyt często Europa o nich zapomina. Zmiana tej sytuacji to wspólne zadanie Unii Europejskiej i państw członkowskich. Mamy już narzędzia, by tego dokonać, musimy tylko bardziej efektywnie je wykorzystywać”. Służące poprawie sytuacji Romów w Europie narzędzia, o których mówił Špidla, to europejskie fundusze pomocowe oraz wszelka europejska pomoc udzielona krajom w okresie przed przystąpieniem do Unii Europejskiej. Pomimo że w ciągu kilku ostatnich lat wydano miliony euro na poprawę sytuacji Romów w krajach UE, ich położenie społeczne jest niekorzystne, a w wypadku niektórych państw – wręcz katastrofalne. Szczególnie dotyczy to krajów Europy Środkowej i Wschodniej, gdzie mieszka ich kilka milionów.

W Polsce Romowie stanowią społeczność o znacznie mniejszej liczebności niż w innych krajach tej części Europy. Niemniej problemy, z którymi muszą się zmierzyć, nie różnią się od tych, z którymi borykają się członkowie tej społeczności w krajach przez nią licznie zamieszkiwanych. Trudności w rozwiązywaniu problemów społecznych mniejszości romskiej w Polsce potęguje fakt, że wciąż budzi ona ambiwalentne uczucia. Z jednej strony zadziwia i fascynuje swoją odmiennością, z drugiej zaś budzi strach i pogardę ze względu na tryb życia i postrzeganie rzeczywistości wbrew normom, które powszechnie są uznawane za obowiązujące. Stereotypy i mity na temat tej społeczności mają długą historię. Wobec tych faktów zmiana wizerunku, a także poprawa fatalnej sytuacji społecznej Romów wydaje się zadaniem niezwykle trudnym, o ile w ogóle możliwym.

Nadzieja na poprawę sytuacji społeczności romskiej w Polsce pojawiła się wraz z członkostwem naszego kraju w strukturach europejskich. Możliwość korzystania z programów finansowych stała się ogromną szansą i nadzieją na sukces prowadzonych i dedykowanych Romom działań. Projekty finansowane z unijnego

¹ W niniejszej publikacji w odniesieniu do omawianej społeczności używane są wymiennie dwa określające ją terminy: Cyganie i Romowie. Słowo „Cygany” jest egzoetnonimem (nazwa grupy etnicznej stosowana przez innych) i zostało przyjęte oraz jest stosowane przez członków tej grupy jako nazwa własna. Słowo „Rom” jest endoetnonimem (nazwa własna grupy) i w języku romskim znaczy „człowiek” (Roma – liczba mnoga). Należy dodać, że istnieją grupy nieidentyfikujące się z tym określeniem (np. Sinty, Manuszy). Pomimo że w ostatnim czasie obserwuje się tendencję do stosowania określenia „Rom” ze względu na pejoratywne skojarzenia związane z nazwą „Cygany”, autorka nie zrezygnowała z tego określenia. Dotyczy to rozdziałów historycznych (w materiałach historycznych występuje wyłącznie nazwa „Cygany”, nazwa „Rom” bowiem nie była wówczas znana), a także fragmentów, gdzie korzystano z publikacji i cytatów autorów oraz wypowiedzi respondentów stosujących to nazewnictwo. Nazwa „Rom” natomiast pojawia się w rozdziałach omawiających współczesne zagadnienia oraz w cytatach autorów i wypowiedziach respondentów stosujących tę nazwę.

budżetu realizowane są w Polsce od 2004 roku. Być może jest za wcześnie na dostrzeżenie wymiernych efektów podejmowanych inicjatyw, szczególnie w obliczu dużych zaniedbań i narosłych przez lata problemów. Z pewnością na rezultaty niektórych działań będzie trzeba jeszcze długo poczekać, niemniej przekonanie o konieczności poddania refleksji czy podejmowane inicjatywy idą w dobrym kierunku i to, czy wydawane pieniądze są adekwatne do rezultatów podejmowanych działań, stało się dla mnie znaczącą inspiracją do działalności badawczej w tym obszarze. Była nią także obserwacja zmian zachodzących w kulturze romskiej, związanych z możliwościami, jakie oferuje rzeczywistość, w której przyszło nam żyć. Obserwacja i rozmowy z przedstawicielami społeczności romskiej, skonfrontowane z wiedzą na temat kultury tej grupy, którą zdobyłam dzięki rozmowom z ludźmi pamiętającymi, jak było dawniej, a także książkom poruszającym tę problematykę, ostatecznie skłoniły mnie do tego, by tematem tym zająć się na gruncie naukowym. W ten sposób narodził się pomysł rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Wpływ aktywności finansowej Unii Europejskiej na położenie społeczne Romów w Polsce*, którą obroniłam w lipcu 2011 roku na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Książka ta stanowi jej skróconą i zmodyfikowaną wersję. Jej powstanie nie byłoby możliwe, gdyby nie pomoc wielu osób. W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować profesorowi Tadeuszowi Palecznemu za to, że wiele lat temu uwierzył we mnie i dał mi szansę oraz możliwość rozwoju naukowego. Szczególne podziękowania należą się również profesorowi Lechowi Mrozowi za wsparcie, przekazaną wiedzę oraz konstruktywną krytykę. Dziękuję również rodzicom i dziadkom za wiarę we mnie oraz motywację.

Luty 2012

I. WYJAŚNIENIE NAJWAŻNIEJSZYCH POJĘĆ

Mniejszość

Naukowe refleksje nad mniejszościami² sięgają początku XX wieku. Za twórcę najwcześniejszej socjologicznej definicji mniejszości uważa się Louisa Wirtha, który w pracy *The Problem of Minority Groups* za mniejszość uznał:

grupę ludzi, którzy z powodu swych cech fizycznych lub kulturowych wyróżnieni są traktowaniem i którzy z tego powodu uważają się za przedmiot zbiorowej dyskryminacji (...). Status mniejszości wiąże się z wyłączeniem ich członków z pełnego uczestnictwa w życiu społecznym³.

Nieco późniejsza definicja, sformułowana przez Richarda A. Shermerhorna, ma podobny charakter, bowiem zdaniem autora

mniejszości są podgrupami w obrębie danej kultury, odróżniającymi się od grupy dominującej z powodu odmienności fizjonomii, języka, zwyczajów lub wzorów kulturowych (włączając w to kombinację tych czynników). Takie podgrupy uważane są za istotnie różne i „nienależące” do społeczeństwa większościowego. Z tego powodu są świadomie wyłączone z pełnego uczestnictwa w życiu kulturalnym⁴.

Zarówno Wirth, jak i Shermerhorn definiowali mniejszość, odnosząc ją do relacji z większością, wymieniając przy tym cechy odróżniające tę zbiorowość od reszty społeczności. Brakowało natomiast w wyjaśnieniu tego terminu kryteriów decydujących o statusie grupy, które zostały uwzględnione w późniejszych definicjach.

Marvin Harris i Charles Wagley wymieniają pięć cech, jakie powinna spełniać grupa określająca się jako mniejszość. Są to:

- 1) cechy fizyczne lub kulturowe odróżniające daną grupę od reszty społeczeństwa;
- 2) nierówne, gorsze traktowanie ze względu na posiadanie odmiennych cech;
- 3) przynależność do grupy niebędąca kwestią wyboru, określona jako przypisana poprzez urodzenie;
- 4) silne poczucie wspólnoty i solidarności grupowej;
- 5) wysoki wskaźnik endogamii⁵.

² W tym miejscu należy zaznaczyć, że przedmiotem niniejszych rozważań nie są mniejszości religijne, seksualne oraz inne mniejszości społeczne, lecz wyłącznie mniejszości etniczne oraz narodowe.

³ L. Wirth, *The Problem of Minority Groups*, [w:] R. Linton (red.), *The Science of Man in the World Crisis*, Columbia University Press, New York 1945, s. 347.

⁴ R.A. Schermerhorn, *These Our People: Minorities in American Culture*, D.C. Heath and Company, Boston 1949, s. 5.

⁵ M. Harris, Ch. Wagley, *Minorities in the New World*, Columbia University Press, New York 1958, ss. 4–11.

W późniejszym okresie tendencja uwzględniania w ujęciach definicyjnych kryteriów decydujących o przynależności do mniejszości stała się niemalże normą. Szeroko rozpowszechnioną definicją terminu „mniejszość” jest ta zaproponowana przez Arnolda Rose’a, który stwierdził, że do mniejszości można zaliczyć grupę odróżniającą się od ogółu społeczeństwa takimi cechami, jak: rasa, narodowość, religia bądź język. Jednocześnie podkreślił, że mniejszość posiada świadomość własnej odrębności, z powodu której zajmuje podrzędną pozycję w społeczeństwie⁶.

Na gruncie polskim autorem najpełniejszej definicji mniejszości jest Krzysztof Kwaśniewski, który mniejszość określił następująco: „kategoria lub podgrupa danej całości (grupy) społecznej, wyodrębnionej na podstawie wyraźnego kryterium (często terytorialnego), która ze względu na swoją liczebność nie może wytyczać celów i środków działania owej całości społecznej w sposób głównie przez siebie uznawany za najślusniejszy”⁷.

Grupa etniczna

Pojęcie grupy etnicznej funkcjonuje w naukach społecznych od początku lat trzydziestych ubiegłego stulecia. Początkowo termin ten odnoszono do definicji Maksa Webera, który grupę etniczną określał jako: „grupę, którą konstytuuje wiara we wspólne pochodzenie; wiara niewynikająca wyłącznie ze stosunków rodzinnych”⁸. Podejście weberowskie w równym stopniu obejmowało narody, mniejszości narodowe i wspólnoty ponadnarodowe, grupy autochtoniczne oraz grupy o imigracyjnym rodowodzie. Zaproponowana definicja cieszyła się popularnością wśród etnologów i socjologów amerykańskich⁹, jednak z czasem okazało się, że jest za mało precyzyjna, bowiem wszystkie wymienione wyżej grupy określane mianem grupy etnicznej mogą mieć cechy wspólne, natomiast różnice między nimi są duże i znaczące. Z tego względu wydawało się coraz bardziej oczywiste, że określanie ich za pomocą tego samego terminu może powodować nieścisłości i nieporozumienia oraz przysparzać trudności w prowadzeniu badań nad tymi społecznościami. Tak się właśnie stało w latach siedemdziesiątych XX wieku¹⁰ podczas prac badawczych mających na celu wyjaśnienie procesów społecznych zachodzących w społeczeństwach o imigracyjnym rodowo-

⁶ A. Rose, *Minorities*, [w:] L.D. Sills, R.K. Merton (red.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, t. 10, Macmillan, New York 1968, s. 365.

⁷ W. Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, ss. 259–264.

⁸ M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Harvard University Press, Cambridge 1925, s. 219.

⁹ Więcej: N. Glazer, D.P. Moynihan (red.), *Ethnicity Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge 1975; M.M. Gordon, *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and National Origin*, Oxford University Press, New York 1964; A.W. Greeley, *Ethnicity in the United States: A Preliminary Reconnaissance*, John Wiley & Sons, New York 1974.

¹⁰ W tym czasie prowadzono badania związane z amerykańskim ożywieniem etnicznym.

dzie. Jednocześnie czas ten stał się początkiem żmudnego okresu poszukiwań odpowiednich określeń dla każdego typu wymienionych zbiorowości¹¹.

Współcześnie pojęcie grupy etnicznej odnosi się najczęściej nie tylko do zbiorowości o imigracyjnym rodowodzie, ale również do grup, które mają świadomość wspólnego pochodzenia, swojej odrębności i są postrzegane przez członków społeczeństwa większościowego poprzez pryzmat tej odmienności. Członkowie grupy etnicznej mają ten sam system wartości i realizują go poprzez różne działania¹².

Ernest Gellner w swojej książce pod tytułem *Nacjonalizmy i narody* termin „grupy etniczne” zdefiniował jako „zbiorowości, które łączy wiara we wspólne pochodzenie, ale które nigdy nie nabrały cech społeczeństw polityczno-obywatelskich i nigdy nie posiadały wspólnego państwa”¹³. Gellnerowskie rozumienie pojęcia grupy etnicznej można zastosować do rozważań na temat Romów, którzy rzeczywiście nigdy nie stworzyli własnego państwa oraz nie przejawiali państwowotwórczych tendencji. Nie wszyscy członkowie tej społeczności mają jednak świadomość swego indyjskiego pochodzenia.

W wielu definicjach podkreśla się, że do grup etnicznych zalicza się zbiorowości, które nigdy nie posiadały własnego państwa¹⁴. W tym aspekcie posiadanie własnego terytorium stało się czynnikiem odróżniającym mniejszości etniczne od mniejszości narodowych¹⁵. Zgodnie z tym ujęciem Romowie, którzy nigdy nie mieli własnej państwowości, a najczęściej utożsamiają się z krajem zamieszkiwanym, nie odpowiadają tak rozumianym ujęciom definicyjnym mniejszości narodowej. Poza tym należy dodać, że rozumienie pojęcia mniejszości narodowej jako społeczności, posiadającej własne państwo, na którego obszarze nie zamieszkuje, nie uwzględnia sytuacji niektórych współczesnych grup, które, pomimo że nie posiadają własnego państwa, mają status mniejszości narodowej (przykład Palestyńczyków lub Tybetańczyków).

Jeszcze inne stanowisko prezentuje Janusz Mucha, który stwierdził, że mniejszości narodowe nie stanowią odrębnej kategorii od mniejszości etnicznej, lecz jej podgrupę. Zdaniem Muchy mniejszości etniczne, a tym samym narodowe, należą do mniejszości kulturowych¹⁶.

Janusz Mucha zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt, a mianowicie podkreśla, iż słowo „mniejszość” czy grupa „mniejszościowa” nie oznacza zbiorowości mniejszej pod względem liczebności. W jego opinii są to zbiorowości niebędące częścią społeczeństwa większościowego i z tego powodu mające mniejszy wpływ na instytucje i struktury polityczne państwa. Taki stan rzeczy powoduje, że grupy te są inaczej, nierówno traktowane, a przez to uważają się za przedmiot zbiorowej dyskryminacji

¹¹ H. Kubiak, A.K. Paluch, G. Babiński, *Procesy asymilacji i ich odbicie w refleksji teoretycznej we współczesnych naukach społecznych*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 55.

¹² R. Narrol, *On Ethnic and Classification*, „Current Anthropology” 1964, 5 (5), University of Chicago Press, s. 54.

¹³ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1991.

¹⁴ W. Kwaśniewicz (red.), *op. cit.*, s. 262.

¹⁵ Z. Boksański, *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 81.

¹⁶ J. Mucha, *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Nomos, Kraków 2005, s. 18.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

Dokumenty i zbiory dokumentów

- 107 *Partnerstwo na Rzecz Rozwoju*, Warszawa 2005, <http://www.equal.gov.pl/NR/rdonlyres/FD66F3A5-D338-48A5-A02A-D7DDFC23F629/32184/107PartnerstwnarzechRozwoju.pdf>.
- Aneks nr 3. Harmonogram finansowania Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/185/2982/Tresc_Programu.html.
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The Social and Economic Integration of the Roma in Europe*, COM(2010)133- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:NOT>.
- Decyzja nr 1720/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 15 listopada 2006 roku, Dz.U. UE nr L 327, 24 listopada 2006 roku.
- Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich*, Dz.U. UE, L 158, 30 kwietnia 2004 roku, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:05:32004L0038:PL:PDF>.
- Dz.U. nr 116, poz. 1206 oraz akty wykonawcze.
- Informacja dotycząca działań na rzecz romskiej mniejszości etnicznej w Polsce, koordynowanych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/635/8447/Informacja_dotyczaca_dzialan_na_rzecz_romskiej_mniejszosci_etnicznej_w_Polsce_ko.html.
- Integracja społeczna i gospodarcza Romów w Europie*, komunikat Komisji Europejskiej (2010) 133 do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0133:FIN:PL:HTML>.
- Joint Inclusion Memorandum Hungary*, http://www.humszolg.hu/anyagok/programok/hu_jim_05_01_19_lg.pdf.
- Karta Praw Podstawowych UE*, <http://www.kartaprawpodstawowych.org.pl/?link=1>.
- Making a Success of Enlargement Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/strategy_en.pdf.
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*, Warszawa 2004, <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf>.

- Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji – z upoważnienia ministra na interpelację nr 9362 w sprawie sytuacji polskich Romów*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/1B71B40B>.
- Phare ACCESS Programme*, <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/euro/p15-3.htm>.
- Program Europa dla Obywateli 2007–2013*, <http://www.europadlaobywateli.pl/images/docs/pkk-edo-2010.pdf>.
- Program nauczania początkowego klasy I–III*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 1992.
- Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, MSWiA, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/185/2982/Tresc_Programu.html.
- Program Operacyjny – Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006*, Warszawa 2004, www.equal.gov.pl.
- Program Operacyjny – Zatrudnienie i Integracja Społeczna*, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa 2005, <http://www.funduszeStrukturalne.gov.pl/informator/npr2/po/zatrudnienie.pdf>.
- Projekt ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej*, druk Sejmowy nr 223, Kancelaria Sejmu RP, Warszawa 2001.
- Resolution of the Council and the Ministers of Education on School Provision for Gypsy and Travelers children*, Official Journal of the European Communities, 21.06.1989, 89/C153/02, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41989X0621\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41989X0621(01):EN:HTML).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie sytuacji kobiet romskich w Unii Europejskiej (2005/2164(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0244&format=XML&language=PL>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie sytuacji Romów w Unii Europejskiej* <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0151&format=XML&language=PL>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 31 stycznia 2008 r. w sprawie europejskiej strategii wobec Romów*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0035&format=XML&language=PL>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lipca 2008 r. w sprawie spisu Romów we Włoszech w oparciu o pochodzenie etniczne*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0361&format=XML&language=PL>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 marca 2009 r. w sprawie sytuacji społecznej Romów i ułatwienia im dostępu do rynku pracy w UE (2008/2137(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0117+0+DOC+XML+V0//PL>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie drugiego europejskiego szczytu w sprawie Romów*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0085+0+DOC+XML+V0//PL>.

- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 września 2010 r. w sprawie sytuacji Romów i swobody przemieszczania się w Unii Europejskiej*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0312+0+DOC+XML+V0//PL>.
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 11 sierpnia 2004 roku w sprawie przyjęcia programu operacyjnego Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006*, Dz.U. Nr. 189, poz. 1948.
- Rozporządzenie Rady z 21 czerwca 1999 roku, wprowadzające ogólne przepisy dotyczące funduszy strukturalnych*, <http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/NR/rdonlyres/E2CC1FEE-3C11-4871-8129-6103790D7F5E/19970/1260rozpWE1999.pdf>.
- Stanowisko Rządu wobec komisijnego projektu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej*, druk sejmowy nr 223, Kancelaria Sejmu RP, Warszawa 2002.
- Szczegółowy opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, Warszawa 2010, http://www.efs.gov.pl/Dokumenty/Lists/Dokumenty%20programowe/Attachments/89/SzOP_1405_ost.pdf.
- Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*, Dz.U. UE nr C 321 E, 29.12.2006.
- Pilotażowy program na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/192/285/Tresc_pilotazowego_programu_rzadowego_na_rzecz_spolecznosci_romskiej_w_wojewodzt.html.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/178/2958/Ustawa_o_mniejszosciach_narodowych_i_etnicznych_oraz_o_jezyku_regionalnym.html.
- Wytyczne dla wnioskodawców ubiegających się o dofinansowanie projektów w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Priorytet 1. Zatrudnienie i integracja społeczna. Działanie 1.3. Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej. Poddziałanie 1.3.1. Projekty na rzecz społeczności romskiej*, Warszawa 2010, http://www.wpe.gov.pl/files/pokl/nabor%20wnioskow%20nr4/wytyczne_konkursowe_wersja_4%201_2011-%20ost_zatwierdzony.pdf.
- Zarządzenie nr 74 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2007 r. w sprawie regulaminu pracy Komisji Wspólnej Rządu Mniejszości Narodowych i Etnicznych*, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/313/4228/Komisja_Wspolna_Rzadu_i_Mniejszosci_Narodowych_i_Etnicznych.html.

II. Publikacje

Prace zbiorowe i monografie

- Ambrosewicz-Jacobs J., Hońdo L. (red.), *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki, Kraków 2005.

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Babiński G., Miodunka W. (red.), *Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 1995.
- Babiński G., Paleczny T. (red.), *Zbiorowy portret Polaków. Współczesne społeczeństwo polskie w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 1997.
- Babiński G., *Mikrosocjalne i osobowościowe uwarunkowania procesów asymilacyjnych*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch, *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Babiński G., *Perspektywy ogólnej teorii stosunków etnicznych*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch, *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, C.H. Beck, Warszawa 1999.
- Barany Z., *Explaining Marginality: Portrayals of East European Gypsies*, Central European University, Budapest 1998.
- Barany Z., *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Daniel B., *Dejiny Romu*, PF UP, Olomuc 1994.
- Bartosz A., *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Fundacja Pogranicze, Sejny 2004.
- Bauman Z., *Socjologia*, Zysk i S-ka, Poznań 1996.
- Berdychowska B. (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 1998.
- Bierzanek R., Simonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 1997.
- Blacking J. (red.), *The Anthropology of the Body*, Academic Press, New York 1977.
- Boć J. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Kolonia Limited, Wrocław 1998.
- Bokszanski Z., *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Boretzky N., *South Balkan II as a Romani Dialect Branch: Bugurđi, Drindari, and Kalajđi. Romani Studies, Fifth Series, 10, 2000.*
- Borek P. (red.), *Romowie w Polsce i Europie*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007.
- Breyer R., *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec mniejszości niemieckiej w III Rzeczypospolitej*, [w:] A. Sakson (red.), *Polska – Niemcy. Mniejszość niemiecka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*, Instytut Zachodni, Poznań 1994.
- Browarek T., Chałupczak H., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Burgess W.E., Park E.R., *Introduction to the Science of Sociology*, University of Chicago Press, Chicago 1921.

- Chałupczak H., Michalik E. (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Ciepielewska M., *Fundusze strukturalne w Unii Europejskiej*, Fundacja Programów Pomocowych dla Rolnictwa – FAPA, Warszawa 2000.
- Crowe M.D., *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, St. Martin's Griffin, New York 1995.
- Czech D., *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 1992.
- Długoborski W., *50-lecie zagłady Romów*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 1994.
- Długoborski W. (red.), *Sinti und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943–44. Vor dem Hintergrund ihrer Verfolgung unter der Naziherrschaft*, Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 1998.
- Długoborski W., *Zarys historii obozu dla Cyganów w Auschwitz-Birkenau*, [w:] J. Parcer (red.), *Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz-Birkenau. – Księga Pamięci. Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau-Gedenkbuch. Die Sinti und Roma im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau*, t. 1, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Londyn–Nowy Jork–Paryż 1993.
- Dragutinovic R., *I Kanjarija. Storia vissuta dei Rom Dasikhane in Italia*, Ass. Multimage, Turyn 2000.
- Erno K. (red.), *The Situation of the Hungarian Roma in the Beginning of the 21st Century*, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2003.
- Fenton S., *Etniczność, Sic!*, Warszawa 2007.
- Ficowski J., *Cyganie na polskich drogach*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1985.
- Ficowski J., *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*, PIW, Warszawa 1953.
- Vaux Foletier F. de, *Mille ans d'histoire des Tsiganes*, Fayard, Paris 1970.
- Fraser A., *Dzieje Cyganów*, PIW, Warszawa 2001.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1991.
- Gerlich M.G., *The Gypsies or the Romany*, [w:] M.S. Szczepański, *Ethnic Minorities and Ethnic Majority. Sociological Studies of Ethnic Relations in Poland*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1997.
- Germani G., *Marginality*, Transaction Books, New Brunswick 1980.
- Giddens A., *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Gila-Kochanowski V., *Mówmy po romsku. Historia, kultura i język narodu romskiego*, Związek Romów Polskich, Szczecinek 2003.
- Gila-Kochanowski V., *La caste orginelle des Tsiganes d'Europe*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Eugeniusza Słuszkiewicza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1974.
- Glazer N., Moynihan P.D. (red.), *Ethnicity. Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge 1975.

- Głowacka-Mazur D., Rzemieniewski D., *Działania na rzecz mniejszości podejmowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Zespół do Spraw Mniejszości Narodowych*, [w:] L.M. Nijakowski, *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Gordon M.M., *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and National Origin*, Oxford University Press, New York 1964.
- Greeley W.A., *Ethnicity in the United States: A Preliminary Reconnaissance*, John Wiley & Sons, New York 1974.
- Grumet J. (red.), *Papers from the Sixth and Seventh Annual Meetings*, Gipsy Lore Society, North American Chapter, USA 1986.
- Gruszczyński A.L., Kwiatkowski R., Pawela H., Pasternak J. (red.), *Opis położenia społecznego Romów w Polsce*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Katowice–Oświęcim 1999.
- Guy W., *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, University of Herfordshire Press, Hatfield 2001.
- Halwachs D., Menz F., *Die Sprache der Roma Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*, Drava, Klagenfurt 1999.
- Hancock I., *We are the Romani People. Ame sam e Rromane džene*, Centre de Recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press, Hertfordshire 2002.
- Harris M., Wagley W.Ch., *Minorities in the New World*, Columbia University Press, New York 1958.
- Horvathova E., *Cigáni na Slovensku*, Wydawnictwo SAV, Praga 1964.
- Jackson J., *Prawa mniejszości*, Sic!, Warszawa 2007.
- Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych: Standardy europejskie*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 1995.
- Jaruga-Nowacka I., *Zadania i działalność pełnomocnika rządu do spraw równego statusu kobiet i mężczyzn na rzecz zachowania i rozwoju tożsamości narodowej i etnicznej mniejszości*, [w:] L.M. Nijakowski (red.), *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Kaplan P., *Romove a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České republice*, [w:] *Romove v České republice*, Sociopress – Socioklub, Praga 1999.
- Kaszycza P., *Die Morde an Sinti und Roma im Generalgouvernement 1939–1945*, [w:] W. Długoborski (red.), *Sinti und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943–44. Vor dem Hintergrund ihrer Verfolgung unter der Nazi Herrschaft*, Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 1998.
- Kenrick D., Puxon G., *The Destiny of Europe's Gypsies*, Chatto-Heinemann for Sussex University Press, London 1972.
- Kowarska J.A., *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2005.
- Kubiak H., *Rodowód narodu amerykańskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975.

- Kubiak H., *Teoria, ideologia, polityka asymilacji. Szkic problemu*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Kubiak H., Paluch K.A., (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Kubiak H., Paluch A.K., Babiński G., *Procesy asymilacji i ich odbicie w refleksji teoretycznej we współczesnych naukach społecznych*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Kurcz Z. (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
- Kvale S., *An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage Publications, Thousand Oaks 1996.
- Kwadrański L., *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Fundacja Integracji Społecznej PROM im. Angelusa Sileniusa, Wrocław–Wałbrzych 2008.
- Linton R. (red.), *The Science of Man in the World Crisis*, Columbia University Press, New York 1945.
- Łodziński S., *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997*, [w:] B. Berdychowska (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 1998.
- Łodziński S., *Spory wokół ustawy o ochronie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce okresu transformacji*, [w:] E. Michalik, H. Chałupczak (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, Lublin 2006.
- Łodziński S., Nijkowski L. (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.
- Madajczyk P. (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998.
- Malicka A., *Ochrona mniejszości narodowych – standardy międzynarodowe i rozwiązania polskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Malinowski B. (red.), *Methods of Study of Culture Contact in Africa*, Oxford University Press, London 1939.
- Malinowski B., *Introductory Essay on the Anthropology of Changing African Cultures*, [w:] *idem, Methods of Study of Culture Contact in Africa*, Oxford University Press, London 1939.
- Manus L., *Etnolingwistyczne zam'etki po rann'ej istorii etniceskoj kultury cygan (I-VII vv.)*, Moskwa 1982 (maszynopis).

- Matras Y., *Romani: A Linguistic Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Matras Y., *The Status of Romani in Europe. Report Submitted to the Council of Europe's Language Policy Division*, University of Manchester, School of Languages, Linguistics & Cultures, Manchester 2005.
- Matras Y., *Untersuchungen zu Grammatik und Diskurs des Romanes: Dialekt der Kelderasa/Lovara*, Wiesbaden, Harrassowitz 1994.
- Mazur S. (red.), *Krajowe i wspólnotowe polityki publiczne wobec mniejszości romskiej – mapa aktywności społeczno-gospodarczej Romów*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2010.
- Mead M., *Kultura i tożsamość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978.
- Mirga A., Mróz L., *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Mirga A., *O godne miejsce wśród ofiar. Holokaust i eksterminacja Romów w okresie II wojny światowej*, [w:] J. Ambrosewicz-Jacobs, L. Hońdo (red.), *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki, Kraków 2005.
- Mirga A., *Romowie – proces kształtowania się podmiotowości politycznej*, [w:] P. Madajczyk (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych 1944–1989*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998.
- Mirga A., *Romowie w historii najnowszej Polski*, [w:] Y. Kurcz (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
- Mirga A., Gheorghe N., *Romowie w XXI wieku. Studium polityczne*, Projekt do spraw Stosunków Etnicznych, raport – maj 1997, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 1998.
- Mróz L., *Cyganie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971.
- Mróz L., *Dzieje Cyganów – Romów w Rzeczypospolitej XV–XVIII*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2001.
- Mróz L., *Geneza Cyganów i ich kultury*, Wydawnictwo Fundacji „Historia pro Futuro”, Warszawa 1992.
- Mróz L., *Poland: the Clash of Tradition and Modernity*, [w:] W. Guy (red.), *Between Past and Future. The Roma of Central and Eastern Europe*, University of Herfordshire Press, Hatfield 2001.
- Mróz L., *Polska: konflikt tradycji i nowoczesności*, t. 1–2, Dialog – Pheniben, Oświęcim 2002.
- Mróz L., *Od Cyganów do Romów. Z Indii do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2007.
- Mucha J., *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2005.
- Nagy A., Apéterfi (Szerkesztette) R., *A feladatra készülni kell. A cigánység kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár*, Nemzeti Téka, Bibliotheca Nationalis Hungariae, Budapest 2004.

- Narbutt T., *Rys historyczny ludu cygańskiego*, Imprint, Wilno 1830.
- Nijakowski L.M. (red.), *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Nijakowski L.M., *Zadania i działalność Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP na rzecz zachowania i rozwoju tożsamości narodowej i etnicznej mniejszości*, [w:] idem (red.), *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Nowicka E. (red.), *Romowie o sobie i dla siebie. Nowe problemy i nowe działania w pięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.
- Nowicka E., *Romowie i świat współczesny*, [w:] P. Borek (red.), *Romowie w Polsce i Europie*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007.
- Nowicka E., *U nas dole i niedole*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 1999.
- Opocki S., *Moje doświadczenia w zakresie edukacji Romów*, [w:] *Social and Legal Situation of Gypsies In Central and Eastern Europe, Proceedings of an International Conference on Roma, June 16–17, Gorzów Wielkopolski 1996*.
- Pajdała H., *Komisje sejmowe. Status i funkcjonowanie*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.
- Palczyński T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Palczyński T., *Socjologiczne refleksje na temat polskich Romów*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2003.
- Palczyński T., *Stosunki międzykulturowe. Zarys problematyki*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2005.
- Palczyński T., Talewicz-Kwiatkowska J. (red.), *Tożsamość kulturowa Romów w procesach globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Paluch A.K., *Kulturowe aspekty procesów asymilacyjnych*, [w:] H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Parcer J. (red.), *Los Cyganów w KL Auschwitz-Birkenau*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 1994.
- Parcer J. (red.), *Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz-Birkenau. Księga Pamięci. Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau-Gedenkbuch. Die Sinti und Roma im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau*, t. 1, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, London–New York–Paris 1993.
- Park E.R., *Introduction. In Everett Stonequist, The Marginal Man*, Charles Scribner's Sons, New York 1937.
- Pawlak S., *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2001.
- Popławska E. (red.), *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.



REDAKTOR

Agnieszka Steplewska

KOREKTA

Izabela Bilińska-Socha

SKŁAD I ŁAMANIE

Wojciech Wojewoda

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83

Sięgając do przeszłości, Joanna Talewicz-Kwiatkowska stara się ułatwić czytelnikowi zrozumienie specyfiki kulturowej, a zarazem wielości problemów, z jakimi boryka się zbiorowość romska w dążeniu do kształtowania ponadlokalnej wspólnoty – społeczności o charakterze narodowym. Autorka omawia politykę państwową, regulacje prawne i programy mające na celu poprawienie sytuacji tej społeczności; analizuje także ich rezultaty. Pokazuje, jak wielkim utrudnieniem w podejmowaniu skutecznych działań przez unijne i polskie instytucje jest niedostatek wiedzy członków społeczności romskiej na temat rysujących się przed nią możliwości i przysługujących jej praw. Ten stan rzeczy jest konsekwencją nie tylko poziomu edukacji, lecz także działalności niektórych liderów ograniczających dostęp do takiej wiedzy.

Joanna Talewicz-Kwiatkowska identyfikuje się z badaną przez siebie społecznością romską, wyszła z niej, a zarazem do niej należy. Z jednej strony, będąc wewnątrz, miała możliwość uzyskania pełniejszej wiedzy, nieograniczonej postrzeganiem jej jako osoby obcej. Z drugiej jednak strony utrudniało jej to zapewne obiektywne ujęcie rozmaitych kwestii z przeszłości, ale też czasów współczesnych. Ta dwoistość sytuacji wyostrzała także problemy etyczne – lojalność wobec grupy skłaniała do unikania poruszania pewnych spraw, rzetelność badawcza wymagała mówienia i przedstawiania uzyskanej wiedzy bez jej cenzurowania. Joanna Talewicz-Kwiatkowska doskonale poradziła sobie z tym dylematem; dzięki temu powstała bardzo wartościowa praca, unikatowa w polskiej literaturze dotyczącej Romów.

Prof. dr hab. Lech Mróz

WYDAWNICTWO

UNIwersytetu
JAGIELLOŃSKIEGO

www.wuj.pl

ISBN 978-83-233-3437-8



9 788323 334378